

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXVII. 1940.

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP.

1940.

**Provinciaal, gemeentelijk en particulier
noodgeld - Mei 1940.**

Een der eerste en door het groote publiek meest gevoelde gevolgen van den uitgebroken oorlog op 10 Mei 1940 bestond in eene buitengewone groote vraag naar ruilmiddelen van geringer waarde dan *f* 10,—.

Verschillende omstandigheden werkten samen om deze vraag naar onze zilveren munten hoog op te voeren. De voornaamste hiervan waren wel de terstond en algemeen gestelde eisch van contante betaling, welke de vrees deed ontstaan, dat, bij gebreke van klein geld, de eerste levensbehoefte niet konden worden aangeschaft; voorts het, ten deele met de eerstgenoemde oorzaak verband houdend, vasthouden van het zilver in den omloop bevindend, en in de derde plaats de blokkeering van saldi bij de banken door het bankenmoratorium. Bovendien deden zich in de provincie de gevolgen voelen der evacuatie en van de verbroken verbinding van de bijkantoren der banken met de hoofdinstituten.

Reeds den 11den Mei werd door de Commissarissen der Koningin — daartoe bij telegram door het Departement van Binnenlandsche Zaken gemachtigd — aan de gemeentebesturen medegedeeld, dat zij gerechtigd waren tot de uitgifte van noodgeld. Deze machtiging werd bij telegram dd. 17 Mei ingetrokken, terwijl het Departement van Binnenlandsche Zaken bij circulaire van 19

Juni d.o.v. tot de gemeentebesturen het verzoek richtte, er voor zorg te dragen, dat het noodgeld uiterlijk 8 Juli 1940 uit de circulatie zou zijn genomen en het onbruikbaar gemaakte noodgeld — voor zoover niet reeds vernietigd — aan het Departement zou worden toegezonden. Tevens werd door het Departement aan de gemeenten om opgave verzocht van den omvang en de coupures, waarin noodgeld was aangemaakt, in circulatie gebracht en tot 24 Juni weer aan de circulatie onttrokken.

Noodgeld van provinciën en gemeenten:

Tabel I geeft aan door welke provinciën en gemeenten noodgeld is aangemaakt en eventueel in circulatie gebracht. De heerschende onzekerheid nopens de gevolgen van het uitbreken van den oorlog is zeer zeker de oorzaak geweest, dat door talrijke gemeenten een groot bedrag aan noodgeld werd aangemaakt, terwijl later bleek dat slechts een beperkte hoeveelheid noodig was en in sommige gevallen zelfs niet behoefde te worden uitgegeven.

De spoedige uitgifte van zilverbons heeft voor verschillende gemeenten de oplossing gebracht. Ook zullen de „Reichskreditkassenscheine”, welke door de bezettingsautoriteiten als wettig betaalmiddel werden ingevoerd van invloed zijn geweest, doch wegens het ontbreken van juiste gegevens is het niet mogelijk dat te beoordeelen.

De grootste bedragen zijn aangemaakt en uitgegeven door de

provinciën:	Groningen	f 2.000.000,—	f 1.172.580,—
	Friesland	„ 1.000.000,—	„ 674.780,—
gemeenten:	Enschede	„ 1.050.000,—	niet uitgegeven
	Haarlem	„ 1.000.000,—	niet uitgegeven
	Rotterdam	„ 432.247,50	f 132.954,50
	Den Helder	„ 220.000,—	„ 138.245,—

De gemeente Westzaan geeft een zeer bijzondere verhouding te zien, nl. aangemaakt f 232.500,—, uitgegeven f 3.000,—. Door de provinciën Drenthe, Overijssel, Zeeland en de gemeenten Deventer, Heteren, Nijmegen, Oldenzaal en Olst zijn proeven gemaakt en in enkele gevallen is met het drukken van bons begonnen, doch geen oplage vastgesteld, aangezien tot onmiddellijke vernietiging werd overgegaan.

Overzicht per provincie:

Tabel II verstrekt een overzicht per provincie van de bedragen der aangemaakte en in circulatie gebrachte bons. Behalve in de provincie Zeeland, heeft in alle provinciën noodgeld gecirculeerd.

Groningen met het hoogste cijfer van f 1.178.278,— (w.o. f 1.172.580,— provinciale bons) en Utrecht met het laagste cijfer f 438,— (alleen de gemeente Soest).

Omvang der circulatie:

Tabel III toont aan, in welke coupures en tot welke bedragen door provinciën en gemeenten noodgeld werd aangemaakt en in circulatie gebracht.

Daar in enkele gevallen geen specificatie kon worden gegeven, zijn, zoo mogelijk in overleg met de betrokken instanties, de aantallen en bedragen getaxeerd.

De meest voorkomende coupure was het biljet van f 1,—, nl. aangemaakt 3.249.411 en uitgegeven 1.393.282 stuks, waarvan door de provincie Friesland resp. 1.000.000 en 674.780 stuks. De coupure van f 0,66 = 1 Rm. valt min of meer uit den toon en werd alleen uitgegeven door de gemeente Hoensbroek. De post „diversen ad f 844,—” zijn huurbons in varieerende bedragen van de gemeente Assen.

Geographisch overzicht:

Het kaartje (Plaat IV) geeft een overzicht in aansluiting met tabel I. De gemeenten, welke noodgeld hebben uitgegeven, zijn aangeduid met stippen; de overigen, die wel hebben aangemaakt maar niet hebben uitgegeven, met kringen.

Particulier noodgeld:

Wat het noodgeld betreft uitgegeven door particulieren, is het zeer moeilijk een overzicht te verkrijgen.

Het onderzoek op dit gebied is nog gaande. Voorloopig zijn de volgende uitgiften geconstateerd:

- Eerbeek : N.V. Vereenigde Papierfabrieken.
- Helmond : Gezamenlijke fabrikanten.
- Hengelo : Drukkerij H. L. SMIT & ZN (Nieuwe Hengelosche Courant).
- Rotterdam : N.V. De Rotterdamsche Droogdok Maatschappij.
- Slikkerveer: Electrotechnische Industrie voorheen WILLEM SMIT & Co.
- Wapenveld : N.V. Berghuizer Papierfabriek v/h. B. CRAMER.
- Wijchen : N.V. Schoolmeubelfabriek Erven KOOYMANS-MES.
- Wijchen : Firma J. W. MARTENS, Wagenmakerij.

Naam en typografische verzorging van het noodgeld:

Bij de machtiging tot het uitgeven van noodgeld waren geen voorschriften gegeven nopens benaming en vorm van de bons. Het gevolg was, dat een kaleidoscoop van noodpapier ontstond onder benaming van: betaalmiddel, betalingsbon, geldwaardebon, goederenbon, huurbon, kleding- of huisbrandbon, levensmiddelenbon, loonbon,

muntbiljet, noodbetaalmiddel, noodgeld, waardebon, winkel- en huurbon, winkeliersbon, wisselbon, zilverbon. Bovendien verkeerden sommige gemeentebesturen in de meening, dat als zij de bons levensmiddelen, waarde- of winkelbons, enz. noemden, feitelijk geen noodgeld in omloop hadden gebracht.

Ook de wijze van aanmaak was zeer verschillend. In veel gevallen heeft blijkbaar de tijd ontbroken om de noodige typografische zorg te besteden. Er zijn exemplaren met de hand geschreven, op de schrijf- of stencil-machine vermenigvuldigd, het grootste gedeelte is echter zeer eenvoudig gedrukt. Slechts enkele gemeenten zijn er in geslaagd zich min of meer te beschermen tegen vervalschingen door gecompliceerder druk der biljetten en door het aanbrengen van series, nummers en handteekeningen.

Conclusie:

Neemt men in aanmerking de chartale geldhoeveelheid omstreeks 31 Mei 1940, t.w.:

bankbiljetten	f 1.262.559.390,—
zilverbons	„ 19.440.890,—
teekengeld en pasmunt ±	„ 215.380.000,—
Reichskreditkassenscheine ±	„ 5.000.000.—
	<hr/>
	f 1.502.380.280,—
	<hr/> <hr/>

dan maakt het bedrag van het in circulatie gebrachte noodgeld à f 2.800.744,—, daarvan slechts 0,186 pCt. uit.

Daar bovendien de noodbiljetten vrijwel allen zijn ingetrokken, mag geconstateerd worden, dat de creatie van het provinciaal en gemeentelijk noodgeld van weinig invloed op de geldecirculatie is geweest.

Amsterdam.

A. M. VAN DE WAAL.

TABEL I.

NOODGELD

in Mei 1940 door provinciën en gemeenten aangemaakt en in
circulatie gebracht.

Provinciën en gemeenten:	Aan- gemaakt:	In circulatie gebracht:
	f	f
Alblasserdam (Z.-H.)	5.425,—	3.152,75
Almkerk (N.B.)	711,25	169,50
Amstenrade (L.)	1.600,—	1.600,—
Anna Paulowna (N.H.)	30.000,—	—,—
Apeldoorn (Gld.)	100.000,—	—,—
Assen (Dr.)	13.344,—	9.914,—
Beek (L.)	4.075,—	2.591,25
Bergen op Zoom (NB.)	14.840,50	11.095,50
Bergharen (Gld.)	1.000,—	709,—
Berghem (N.B.)	3.440,—	2.055,50
Beverwijk (N.H.)	147.204,—	42.800,—
Boreulo (Gld.)	3.000,—	2.575,—
Borger (Dr.)	10.000,—	4.204,—
Brakel (Gld.)	987,50	987,50
Brunssum (L.)	25.000,—	3.582,50
Bunde (L.)	1.600,—	1.045,—
Capelle aan den IJssel (Z.H.)	30.000,—	—,—
Coevorden (Dr.)	2.250,—	1.788,—
Denekamp (O.)	4.000,—	2.526,—
Deurne (N.B.)	14.999,—	13.249,—
Dinxperlo (Gld.)	226,—	226,—
Doetinchem (Gld.)	36.502,50	13.297,95
Driel (Gld.)	2.525,—	2.378,—
Druten (Gld.)	35.000,—	35.000,—
Dussen (N.B.)	688,—	239,—
Elsloo (L.)	2.750,—	97,50
Elst (Gld.)	5.250,—	—,—
<i>Transport</i>	496.417,75	155.282,95

Provinciën en gemeenten:	Aan- gemaakt:	In circulatie gebracht:
	f	f
<i>Transport</i>	496.417,75	155.282,95
Emmen (Dr.)	17.652,50	15.662,50
Enschede (O.)	1.050.000,—	—,—
Ermelo (Gld.)	8.800,—	—,—
Etten en Leur (N.B.)	1.750,—	1.335,50
Friesland (Provincie)	1.000.000,—	674.780,—
Geleen (L.)	16.807,50	5.857,50
Geulle (L.)	1.000,—	183,—
Giessen (N.B.)	700,—	6,40
Grave (N.B.)	950,—	717,25
Groningen (Provincie)	2.000.000,—	1.172.580,—
Haarlem (N.H.)	1.000.000,—	—,—
Haarlemmermeer (N.H.)	31.500,—	13.621,—
Harderwijk (Gld.)	100.000,—	100.000,—
Hatterij (Gld.)	11.600,—	7.777,50
Havelte (Dr.)	1.625,—	1.625,—
Hedel (Gld.)	1.075,—	1.075,—
Heemstede (N.H.)	100.000,—	—,—
Heer (L.)	4.600,—	4.600,—
Heerenveen (Fr.)	22.000,—	5.843,10
Heerlen (L.)	45.000,—	21.575,50
Helder (Den) (N.H.)	220.000,—	138.245,—
Helmond (N.B.)	25.000,—	10.419,75
Hendrik-Ido-Ambacht (Z.H.)	4.000,—	3.454,50
Hengelo (O.)	118.712,—	—,—
Herpen (N.B.)	1.725,—	1.534,50
Hillegom (Z.H.)	10.000,—	—,—
Hoensbroek (L.)	5.603,40	4.614,72
Hoorn (N.H.)	40.000,—	40.000,—
Huissen (Gld.)	5.000,—	1.474,50
Huizen (N.H.)	4.350,—	—,—
Hurwenen (Gld.)	500,—	250,—
Kampen (O.)	50.000,—	24.000,—
<i>Transport</i>	6.396.368,15	2.406.515,17

Provinciën en gemeenten:	Aan- gemaakt:	In circulatie gebracht:
	f	f
<i>Transport</i>	6.396.368,15	2.406.515,17
Kollumerland e.a. (Fr.)	7.500,—	4.500,—
Krimpen aan de Lek (Z.H.)	8.000,—	3.250,—
Krimpen aan den IJssel (Z.H.)	35.825,—	16.840,90
Laren (N.-H.)	54.395,—	—,—
Leidschendam (Z.H.)	5.000,—	—,—
Lisse (Z.H.)	10.000,—	—,—
Loon op Zand (N.B.)	15.000,—	6.250,50
Made e.a. (N.B.)	3.646,25	3.544,—
Meerlo (L.)	250,—	205,—
Meerssen (L.)	35.000,—	3.500,—
Midwoud (N.H.)	1.000,—	—,—
Nieuwerkerk a/d IJssel (Z.H.)	5.000,—	—,—
Nuth (L.)	3.149,—	3.129,25
Oosterhout (N.B.)	20.000,—	12.000,—
Oss (N.B.)	30.000,—	19.999,—
Ouderkerk a/d IJssel (Z.H.)	29.250,—	8.361,25
Overschie (Z.H.)	19.000,—	3.601,20
Peize (Dr.)	6.000,—	2.018,75
Poederoyen (Gld.)	550,—	550,—
Poortugaal (Z.H.)	1.500,—	283,25
Purmerend (N.H.)	10.000,—	—,—
Raamsdonk (N.B.)	7.677,—	4.456,—
Ravenstein (N.B.)	450,—	450,—
Rosmalen (N.B.)	1.050,—	594,—
Rossum (Gld.)	6.900,—	1.675,—
Rotterdam (Z.H.)	432.247,50	132.954,50
Rijswijk (N.B.)	700,—	—,—
Rijswijk (Z.H.)	10.000,—	—,—
Sassenheim (Z.H.)	20.000,—	—,—
Schiedam (Z.H.)	31.000,—	22.140,—
Simpelveld (L.)	900,—	900,—
Sliedrecht (Z.H.)	25.500,—	15.300,—
<i>Transport</i>	7.232.857,90	2.673.017,77

Provinciën en gemeenten:	Aan- gemaakt:	In circulatie gebracht:
	f	f
<i>Transport</i>	7.232.857,90	2.673.017,77
Soest (Utr.)	996,—	438,—
Stein (L.)	6.250,—	945,75
Ubach over Worms (L.)	10.000,—	4.248,—
Uden (N.B.)	2.185,—	2.185,—
Urk (N.H.)	13.598,—	13.598,—
Utrecht (Utr.)	170.000,—	—,—
Vaals (L.)	113.500,—	11.550,—
Valkenswaard (N.B.)	20.000,—	7.000,—
Veen (N.B.)	2.350,—	1.070,—
Velp (N.B.)	50,—	50,—
Venray (L.)	6.950,—	6.950,—
Vlaardingen (Z.H.)	33.250,—	—,—
Vlagtwedde (Gr.)	7.000,—	5.698,—
Vlieland (N.H.)	8.000,—	—,—
Waalwijk (NB.)	36.999,—	18.999,—
Waspik (N.B.)	3.687,50	3.221,—
Wehl (Gld.)	3.050,—	1.190,—
Westzaan (N.H.)	232.500,—	3.000,—
Wieringen (N.H.)	42.500,—	4.026,50
Willemstad (N.B.)	650,—	650,—
Woudrichem (N.B.)	675,—	675,—
Wijchen (Gld.)	5.796,—	5.796,—
Wijk en Aalburg (N.B.)	6.350,—	2.075,—
IJsselmonde (Z.H.)	2.071,50	—,—
Zalthommel (Gld.)	5.000,—	2.400,—
Zandvoort (N.H.)	50.000,—	—,—
Zevenbergen (N.B.)	13.000,—	8.306,—
Zwijndrecht (Z.H.)	26.105,—	23.655,—
Totaal	8.055.370,90	2.800.744,02

TABEL I.

RECAPUTILATIE:

Provinciën en gemeenten:	Aangemaakt door: 2 provinciën en 117 gemeenten	In circulatie gebracht door: 2 provinciën en 92 gemeenten:
	<i>f</i>	<i>f</i>
Friesland	1.000.000,—	674.780,—
Groningen	2.000.000,—	1.172.580,—
Gemeenten	5.055.370,90	953.384,02
Totaal	8.055.370,90	2.800.744,02

TABEL II.

OVERZICHT DER PROVINCIE:

Provinciën:	Aangemaakt:	In circulatie gebracht:
	<i>f</i>	<i>f</i>
Drenthe	50.871,50	35.212,25
Friesland	1.029.500,—	685.123,10
Gelderland	332.762,—	177.361,45
Groningen	2.007.000,—	1.178.278,—
Limburg	284.034,90	77.174,97
Noordbrabant	229.273,50	132.346,40
Noordholland	1.985.047,—	255.290,50
Overijssel	1.222.712,—	26.526,—
Utrecht	170.996,—	438,—
Zuidholland	743.174,—	232.993,35
Totaal	8.055.370,90	2.800.744,02

TABEL III.

NOODGELD

in Mei 1940 door provinciën en gemeenten aangemaakt en in
circulatie gebracht:

Coupures	Aangemaakt:		In circulatie gebracht:	
	Aantal:	Bedrag:	Aantal:	Bedrag:
<i>f</i>		<i>f</i>		<i>f</i>
100,—	3.730	373.000,—	757	75.700,—
50,—	600	30.000,—	—	—,—
25,—	2.600	65.000,—	400	10.000,—
20,—	636	12.720,—	36	720,—
15,—	57	855,—	57	855,—
10,—	119.693	1.196.930,—	49.283	492.830,—
5,—	84.279	421.395,—	12.898	64.490,—
3,—	2.000	6.000,—	1.643	4.929,—
2,50	927.039	2.317.597,50	268.075	670.187,50
2,—	3.160	6.320,—	3.160	6.320,—
1,—	3.249.411	3.249.411,—	1.393.282	1.393.282,—
0,66	8.490	5.603,40	6.992	4.614,72
0,50	439.293	219.646,50	96.926	48.463,—
0,25	473.814	118.453,50	103.826	25.956,50
0,10	298.400	29.840,—	14.360	1.436,—
0,05	33.100	1.655,—	2.276	113,80
0,01	10.000	100,—	250	2,50
Diversen		844,—	—	844,—
Totaal	5.656.302	8.055.370,90	1.954.221	2.800.744,02

